Turku 1700-luvulla

Kirjoittanut Einar W. Juva

Turku isonvihan jälkeen

Minkälainen Turku oli tällöin ulkonäöltänsä? Siitä antaa hyvän kuvan oheinen kartta, joka on laadittu vuonna 1756. Kaupungin maa oli koko 1700-luvun kartassa näkyvien rajojen sisäpuolella. Kaupungin ympäri kulki tulliaita. Siinä oli muutamia portteja, joilla kaupunkiin tuotavasta tavarasta oli maksettava pikkutullia. Tulliportteja oli Karjaportin-, Hämeen- ja Aninkaistentulleissa, ja lisäksi oli iso meritulli Aurajoen suupuolessa. Tulliaidasta, joka kulki yli Ryssänmäen, on vielä vähäinen kivilatomus jäljellä.

Turun keskuksena oli Suurtori, nykyisen poliisikamarin edessä oleva aukea jokeen saakka. Se oli liikenteen solmukohta. Se oli suoranaisessa yhteydessä tulleista johtavien valtakatujen kautta ympäröivään maaseutuun. Suurtorilta lähti kymmenkunta katua eri suuntiin. Tuomiokirkolle päin kulkivat Vanha ja Uusi Kirkkokatu, itäänpäin Karjakatu, joka päättyi Karjaporttiin. Sen alku on vieläkin nähtävissä entisen Raatihuoneen vieressä. Myöhemmin sen nimeksi tuli Uudenmaankatu. Sitä leikkasi Hämeenkatu, joka tuli Hämeentullista. Sen alapää oli nimeltänsä Kuninkaankatu. Sen ja joen välissä olivat Luostarin Välikatu ja Luostarin Jokikatu. Edellisen alku on nykyisen ruotsalaisen lyseon talon vieressä vieläkin nähtävissä. Tuomiokirkon ympärillä olevalla alueella oli useita vähäisiä katuja ja kujia. Suurtorilta yli Aurajoen vievää siltaa pitkin kuljettiin »pienelle puolelle» eli Aninkaisten puolelle. Heti sillan päässä oli pieni aukio, johon tuli Aninkaistenmäeltä Iso Brahenkatu. Sen pää on vieläkin todettavissa Linnankadun 3 b:n porttikäytävässä. Tästä jokea alaspäin kulki Linnankatu, jolla myöhemmin oli nimenä Kuningattarenkatu. Pitkin rantaa kulki Jokikatu. Poikittaiskatuja olivat Aninkaistenkatu, Kutojankatu ja Torikatu,

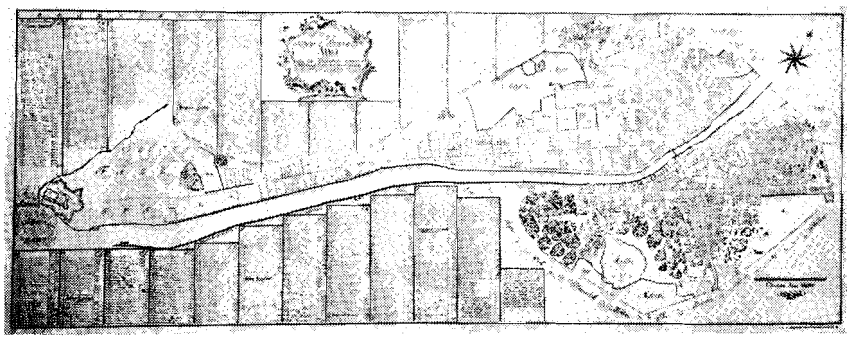

Turun kartta vuodelta 1756. Vuonna 1750 määräsi kuninkaallinen kirje, että valtakunnan kaikkien kaupunkien oli lähetettävä jäljennös kartastansa kuninkaalle. Turussa oltiin vastahakoisia toimittamaan uutta maanmittarin kartoitusta ja luvattiin lähettää kopio aikaisemmasta, kaupungin hallussa olevasta kartasta. Mutta se oli isoavihaa edeltäneeltä ajalta eikä se tyydyttänyt maaherraa, vaan hän määräsi maanmittari Gadolinin mittaamaan kaupungin tontit uudelleen ja laatimaan uuden kartan. Siitä kaupunkilaiset halusivat päästä, sillä he pelkäsivät kustannuksia. Mutta lopuksi heidän oli taivuttava, ja Gadolinin kartta valmistui lopullisesti vuonna 1756. Valitettavasti se on pienennettynä tullut varsin epäselväksi, mutta siitä näkyy kuitenkin kaupungin alue, tulliaita sekä katujen suunnat. Sitä on paljon käytetty Turun paikallishistoriallisessa tutkimuksessa, varsinkin kun siinä on talojen luettelo kaupunginosittain. Turun kaupunki on toimittanut siitä facsimile-painoksen.

jonka jäännöksiä on vieläkin nähtävissä Läntisen Rantakadun 7:n kohdalla. »Pienellä puolella» oli myöskin Uusi tori — suunnilleen nykyisen Kauppatorin paikkeilla — jossa käytiin maalaistuotteitten kauppaa, varsinkin puukauppaa.

Sodan ja vainoajan vuosina Turku joutui kärsimään tavattomasti. Se oli kahdeksan vuotta, vuosina 1713—21, vahvojen venäläisjoukkojen miehittämä. Sen väkiluku, joka jo 1600-luvun lopulla oli noussut n. 5 000 henkeen, oli rauhan palattua enää vain 1 325. Sen 952 tontista oli lähes puolet — 454 — »autiona, hävitettynä, poltettuna». Monille tonteille oli rakennettu vihollisvallan aikana »ryssäntaloja» tai kasarmirakennuksia. Näin oli kaupunki ulkoasultaankin niin muuttunut, että monet poissa olleet ja nyt palaavat asukkaat eivät enää edes tunteneet omia vanhoja tonttejaan.

Vanhaa Karjakatua ent. Suurtorille päin. Vasemmalla raatihuone, oikealla »Seitsemän veljeksen talo». — Valok. P.-O. Welin.

Jälleenrakentaminen

Ryhdyttiin jälleenrakennustyöhön. Ensin oli päästävä niistä vieraista aineksista, joita kahdeksan valtausvuoden aikana oli pesiytynyt Turkuun. He olivat etupäässä venäläisiä tai Itämerenmaakunnista kotoisin olevia kauppiaita ja kaupustelijoita. He olivat pystyttäneet myyntikojunsa melkeinpä turkulaisten kauppapuotien eteen ja tekivät kauppaa sunnuntaisinkin. Kaupungin uusilla kotimaisilla johtomiehillä oli paljon vaivaa ja vastusta, ennen kuin vieraat vihdoin läksivät ja olot pääsivät entiselleen. Jotkut heistä olivat niin kiintyneet Turkuun — menestyneet täällä — että jäivät tänne ja pyrkivät kaupungin porvareiksi, ja eräille se onnistuikin, kuten starosta Vasili Kiriloville, joka kääntyi luterilaiseen uskoon ja otti nimekseen Fremling.

Kun ryhdyttiin kaupunkia uudelleen rakentamaan, tuli monia pulmia eteen. Tonttien rajat olivat varsin epäselviä. Kun »suurella puolella» tontit olivat ahtaat, pyrkivät rakennukset joka puolelle

Hävinnyttä Torikatua Linnankadulta Länt. Rantakadulle. — Turun Historiallinen Museo. Valok. Hj. Renvall 1914.

pullistelemaan, ja niin syntyi varsin mutkallisia ja polvekkeisia tontin rajoja, varsinkin kadulle päin. Maistraatti koetti panemalla toimeen tarkastuksia valvoa rakentamista. Mutta kun ei ollut rakennusjärjestystä, asiassa oli monta mutkaa. Myöhemmin myös maaherrat kiinnittivät huomiota katuihin ja koettivat saada katulinjat suoriksi. »Pienellä puolella» tilanne oli parempi. Siellä tontit olivat suurempia ja rakennuksia vähemmän ja ne etupäässä puisia. Mutta »isolla puolella», varsinkin Suurtorin ympärillä sekä tästä solmukohdasta lähtevien katujen varsilla olevat rakennukset olivat vaikeammassa asemassa. Ne olivat etupäässä kaksikerroksisia ja monetkin tiilistä muurattuja. Kadut ja kujat olivat kapeita, rakennukset yleensä niitten varsilla harmaita, myöhemmin punaisiksi maalattuja. Kaupunkia ympäröivillä vuorilla oli kymmeniä tuulimyllyjä.

Ensimmäisiä tehtäviä yleisten rakennusten kunnostamisessa oli tuomiokirkon korjaus. Kirkko oli ennen isoavihaa saatu hyvään

Vanhan raatihuoneen pienoismalli. Tehnyt R. Mattila. — Turun Historiallinen Museo. Valok. P.-O. Welin.

kuntoon, mutta vihollisvallan aikana se rappeutui. Venäläiset veivät tornin kuparipeitteen, ja kirkon oli köyhyytensä takia, kun sen kaikki kalleudet oli viety turvaan Ruotsiin, peitettävä torninsa tuohilla. Vuonna 1722 kuvasi piispa Witte kirkon tilaa seuraavasti: ikkunat olivat enimmäkseen rikki, katto hajalla, pääkuori katon vuotamisesta kaatumaisillaan, kirkkomuuri katottomana ja sortumaisillaan, kaikki kiviportaat rikki, kirkon penkit suureksi osaksi rikki ja lukottomina, kellarit ovettomina ja saranattomina. Nyt ryhdyttiin työhön kirkon kunnostamiseksi, mutta se kävi aluksi hitaasti. Vasta vuodesta 1727 tahti parani, kun tuomiokirkko oli saanut suuria lahjoituksia. Se olikin saatu koko lailla kuntoon, kun salama sytytti sen tornin vuonna 1738. Torni soitto- ja tuntikelloineen sekä kirkon katto ehtivät palaa, ennen kuin rankkasade sammutti tulen. Onneksi kirkon sisus säilyi. Mutta silti riitti kirkon korjausta pariksikymmeneksi vuodeksi: kirkko sai tornin vasta vuonna 1758.

Toinen rakennus, jota ruvettiin heti panemaan kuntoon, oli Suurtorin varrella sijaitseva hovioikeuden talo — nykyinen Turun ruotsalaisen lyseon päärakennus. Se korjattiin vuosina 1723—24. Sitten kutsuttiin Tukholmasta saksalaissyntyinen muurarimestari Sa-

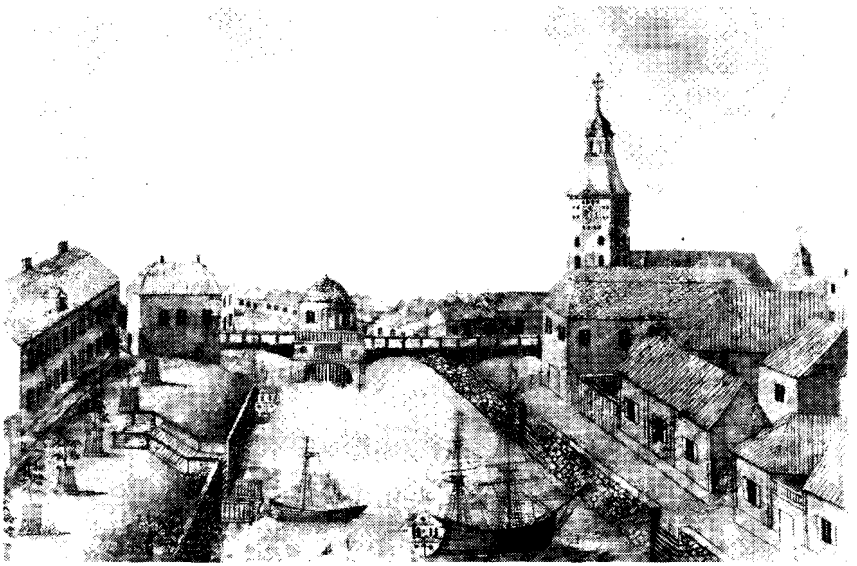

Turku 1780-luvulla. Vasemmalla maaherran talo, sillalla akatemian kirjamyymälä. Silkkiselle tulensuojukselle tehty tussimaalaus. — Turun Historiallinen Museo.

muel Berner Turkuun rakentamaan hovioikeuden presidentille virkataloa. Sen paikaksi valittiin »pienen puolen» joen ranta sillan korvasta vähän joen suulle päin. Siitä tulikin komea kaksikerroksinen talo, jonka alimman kerroksen 10 huoneessa presidentti perheinensä asui, yläkerran kuuluessa monilukuiselle palveluskunnalle. Se valmistui vuonna 1733. Myöhemmin — 1760-luvulla — presidentti joutui vaihtamaan tämän talon maaherran kanssa. Sen yläkerta kunnostettiin nyt maaherran virka-asunnoksi ja alakertaan sijoitettiin lääninhallitus. Rakennus on vieläkin olemassa, vaikkakin vuoden 1827 palon jälkeen uudistettuna, yksikerroksiseksi muutettuna ja uusklassilliseen tyyliin sävytettynä. Se sijaitsee Läntisellä Rantakadulla, kirjastotalon vieressä (ks. s. 155).

Samuel Berner rakensi Turkuun myös uuden raatihuoneen. Entinen oli ränsistynyt ja laho. Uusi talo valmistui vuonna 1735. Se oli kaksikerroksinen, jonka lisäksi siinä oli kattoratsastaja. Siinä oli

myös aikaa ilmoittava tuntikello. Talon piirustukset ovat tallella, Ruotsissa, ja niitten mukaan on valmistettu pienoismalli, joka on sijoitettuna Turun Historialliseen Museoon. Siinä ovat seinät keltaiset, kuten raatihuoneessakin olivat. Sinä aikana, kun tätä taloa rakennettiin, toimi Turun tuomiokirkon torni palovartijan ja määräaikojen ilmoittajan asemapaikkana. — Milloin saadaan tämä — entisen Suurtorin päässä sijaitseva, poliisin hallussa nyt oleva ja ulkoasultaan muutettu — raatihuone entisöityä alkuperäiseen asuunsa! Siitä tulisi mainio »kaupunginkellari» sekä turkulaisille että turisteille.

Niin, näin rakennettiin Turkua. Välillä kävi tulipalokin hävittämässä kaupunkia. Jo ennen tuomiokirkon tornin paloa vuonna 1738 kohtasi vuonna 1728 huomattava isku kaupunkia, kun Etelä- ja Luostarikorttelista paloi 140 taloa, edellisestä 84, jälkimmäisestä 56. Näistä oli kivitaloja 11. Tulen irtipääsyä ei voitu selvittää — ketään ei voitu siitä syyttää — kova tuuli ja kuivuus edesauttoivat palon levenemistä. Myöhemmistä suurista tulipaloista, joita Turussa sattui, on mainittava vuoden 1775 palo. Vanha ajantieto kertoo, että sanottuna vuonna *»elo-kuusa Laurin päivänä jälkeen puolipäivän poltti hirmuttava tulipalo Turun kaupungisa, muutaman hetken sisällä, pitkin Aningaisten mäkee ja sen alustetta 180 taloa eli 118 portin numeroa, aittoja ja tuulimyllyjä mäellä, tullihuoneet ja portin, laiho kykkäät pellolla, jotka tullin ulkona olit»*.

Linna

Daniel Juslenius kertoo nuoruudenteoksessaan Aboa vetus et nova, Vanha ja uusi Turku, joka tarkastettiin yliopistollisena väitöskirjana vuonna 1700, että Aurajoen suussa oli vahva linna, jota vielä vallitukset suojasivat. Niiltä kävi tykeillä ampuminen ja vihollisen estäminen tunkeutumasta kaupunkiin. On muistettava, että linna tällöin oli vallihaudan ympäröimä — sehän olikin alkuaan saarelle rakennettu. Sen sekä sisäpuolella että ulkopuolella oli varustuksia.

Linnan vanhin osa — kaksitorninen harmaakivilinna — oli palanut vuonna 1614, eikä sitä sen jälkeen ollut paljoakaan entisöity.

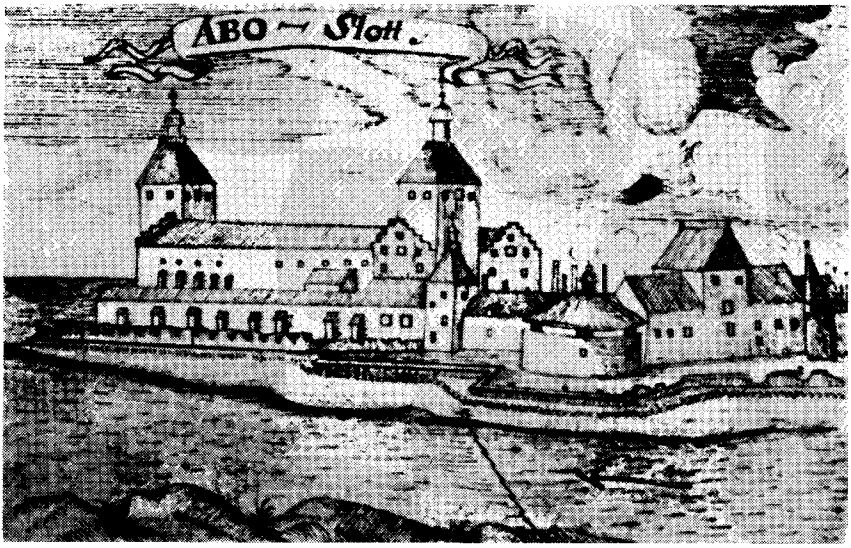

Turun linna. Osa Nils Strömin merikartasta vuodelta 1724. — Fotostaattikopio Turun Historiallisessa Museossa.

Nyt sodan ja vainoajan jälkeen se oli entisestäänkin rappeutunut. Joitakin korjauksia tehtiin rauhan palattua, ikkunoita suljettiin laudoilla ja paanukattoja paikkailtiin, ne kun olivat kovin vuotavia. Jokin osa tätä vanhinta linnaa oli edelleen kuitenkin käytännössä, niinpä vuonna 1706 oli sisustettu nykyinen linnan kirkko. Se palveli sitten tällä vuosisadalla ja kauas vielä seuraavallakin linnan ympärille syntynyttä linnan seurakuntaa. Muuten oli vanhin osa yhteen aikaan viljamakasiinina, mutta kosteutensa takia se ei oikein siihenkään soveltunut. Osa linnasta sisustettiin 1770-luvulla kruunupolttimoksi.

Etulinnassa olivat asuneet 1600-luvulla sekä kenraalikuvernööri että maaherra, mutta maaherrakin muutti kaupunkiin jo 1690-luvulla. Isonvihan jälkeen oli lääninhallitus sijoitettuna linnaan. Siinä asui linnan seurakunnan pappi sekä vartiomiehiä, sillä linna palveli vankilana. Siellä oli 1700-luvullakin monta kuuluisaa vankia, mm. yltiöpietisti Pietari Schäfer.

Turun linnan vanhimman osan surkeutta kuvasi linnan pappi Eerik Lencqvist — tunnettu muinaismuistojen vaalija — 1700-luvun puolimaissa seuraavasti:

»*Vahinko on, että niin suurten ruhtinaitten ja sankarien vahvoilla muureilla varustettua linnaa ei ole nyt vain jätetty autioksi, vaan kerrassaan rappiolle, niin että koko linna aikojen kuluessa häviää. Jos edes kaikki ikkunareiät olisi laudoilla tukittu ja niitä, jotka pitkiä aikoja sitten on siten tukittu, korjattaisiin, ettei niissä olisi ajan syömiä rakoja ja reikiä, joista tuiskuilmalla isot lumikinokset tulevat sisään ja lahottavat lattiat, multapenkit ja niihin kuuluvat palkit sekä parrut, niin voisivat nämä rappeutuneet huoneet vielä jonkin aikaa kestää aikojen hävitystä sen suopeamman kohtalon toivossa, että niitä vielä kerran pidettäisiin kyllin arvokkaina saamaan ihmisiä asukkaikseen.*«

Kesti parisen sataa vuotta, ennen kuin tällainen »suopeampi kohtalo» tarttui Turun linnan asioihin.

Linnasta johti leveä tie kaupunkiin. Se tehtiin vuonna 1730 ja sen varsille istutettiin puita. Tämä oli kaupunkilaisille mieluinen kävelypaikka, varsinkin kun Linnankentällä oli myös puisto.

Teollisuuden alku vihojen välisenä aikana

Suomi sai sodan ja vainoajan jälkeen taloudellista apua päästäkseen nousemaan. Yhtenä keinona oli vapaavuosien myöntäminen. Turkukin sai niitä. Mutta riittämätön apu tämä oli, sillä noissa varattomissa oloissa eivät mitkään kaupunkilaiselinkeinot oikein päässeet kukoistamaan. Siihen vaadittiin aikaa. Vihdoin kuitenkin näytti parempi aika koittavan. Vuonna 1738 kauppiaat Esaias Wechter ja Henrik Rungeen perustivat — ajan yleisen merkantilistisen katsomuksen mukaisesti — Turkuun verkamanufaktuurin. Siihen kuului kehräämö, kutomo, vanutuslaitos, värjäämö sekä nukanleikkuulaitos. Suurin osa työstä tehtiin käsin, ja siksi sanottiinkin tehdasta manufaktuuriksi (lat.: manu facere = tehdä käsin).

Hallituksen taholta osoitettiin suopeutta tälle yritykselle. Se sai 6 000 hopeatalarin lainan sekä privilegion 12 vuodeksi. Se oli jo

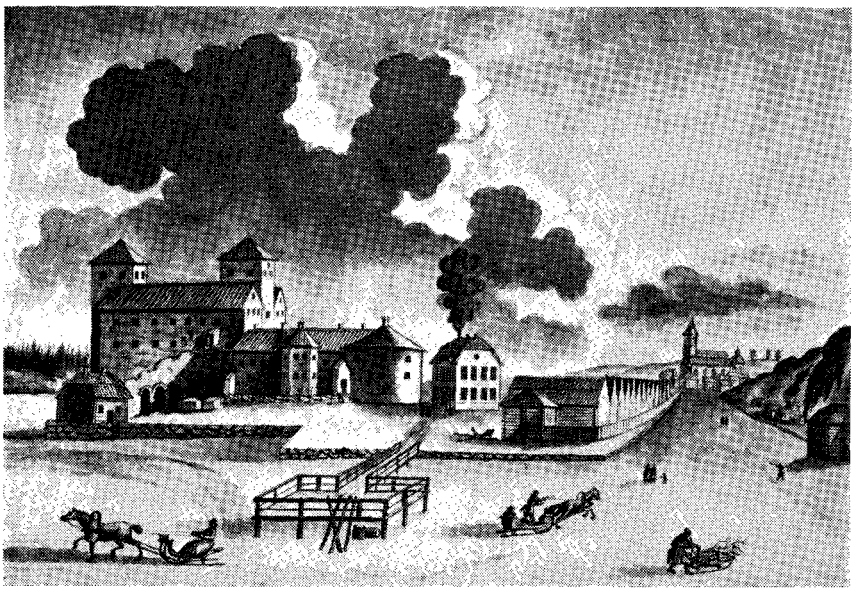

Turun linna talvella 1799. Joen rannalla Turun eskaaderiin kuuluneiden tykkiveneiden vajat. L. A. Prytzin vuonna 1807 A. F. Skiöldebrandin mukaan tekemä laveeraus. — Turun Historiallinen Museo.

päässyt hyvään alkuun, kun sota ja pikkuviha 1740-luvun alussa keskeyttivät sen toiminnan. Eräitä muitakin vähäisempiä teollisuuslaitoksia Turussa oli jo vihojen välisenä aikana.

Pikkuvihan aika Turussa

Puoluetaistelut kiihtyivät Turussakin 1730-luvun lopulla. Pääkaupungista, Tukholmasta, kantautui tietoja tännekin. Sotaa lietsovat hatut kävivät ankarasti rauhaa rakastavan suomalaissyntyisen Hornin hallituksen kimppuun ja kukistivat sen. Esaias Wechter oli valtiopäivillä voimakkaasti työskennellyt rauhantilan säilymisen puolesta ja jatkoi kotiin tultuaan toimintaansa mielialan muokkaamiseksi hattujen toivomaa sotaa vastaan. Hän saikin itsensä valituksi ruotsinkielisten edustajan Kaarle Merthenin lisäksi vuo-

sien 1740—41 valtiopäiville, mutta estyi omien liikeasioittensa takia lähtemästä. Näillä valtiopäivillä päätettiin ryhtyä sotaan Venäjää vastaan. Katsottiin, että yleiset olosuhteet Euroopassa olivat sellaiset, että kävisi mahdolliseksi saada takaisin vuonna 1721 menetetyt alueet. Mutta toisin kävi — sota hävittiin ja venäläiset valtasivat uudelleen koko maan. Turkuun he tulivat elokuun 29 päivänä 1742. Täältä oli tuomiokirkon hopeat sekä akatemian, lääninhallituksen ja hovioikeuden tärkeimmät asiakirjat siirretty kesän aikana Ruotsiin, jonne myös suurin osa näiden virkamiehiä oli paennut. Mutta pako ei nyt ollut niin yleinen kuin isonvihan päivinä. Venäläisten päälliköt P. de Lacy ja Jaakko Keith, lupasivat turvakirjat niille jotka jäivät, ja tämän lupauksensa he myös pitivät sekä koettivat valvoa, että sitä myös kunnioitettiin. Heidän luoksensa tuli lähetystöjä eri puolilta, ja ne saivat turvakirjan — vannottuaan sitä ennen uskollisuutta Venäjän keisarinnalle Elisabetille. Tämä oli jo keväällä antamassaan manifestissa luvannut Suomelle itsenäisyyttä, mikä tarjous näyttää olleen vain houkutuskeino. Myöhemmin keisarinna luopui siitä ja tarjosi Ruotsille rauhaa sekä suurimman osan Suomea takaisin, jos Ruotsin kruununperilliseksi valittaisiin keisarinnan ehdokas Holstein-Gottorpin ruhtinas Aadolf Fredrik. Ja rauha tehtiin Turussa elokuun 7 päivänä 1743. Mutta sitä ennen oli Suomessa ja erikoisesti Turussa valettu kannuja itsenäisestä Suomesta. Tiedetään, että lokakuun 18 päivänä 1742 täällä on pidetty maakuntapäivät, jotka päättivät lähettää keisarinnan luo lähetystön pyytämään Suomen hallitsijaksi Holsteinin herttuaa Kaarle Pietari Ulrikia, joka oli keisarinnan sisarenpoika ja Kaarle XII:n sisaren pojanpoika. Mutta keisarinna oli silloin jo tehnyt hänestä valtakuntansa perijän eikä ottanut lähetystöä vastaan. Muuta emme koko hankkeesta tiedä.

Keith piti aluksi siviilihallintoakin käsissään. Sivistyneenä ja humaanisena miehenä hän pian saavutti suomalaisten luottamuksen. Mutta tämä mahtava sotaherra voitti myös erään turkulaisen porvaristytön sydämen. Jo tuntemallamme kauppiaalla ja valtiopäivämiehellä Kaarle Merthenillä, joka tällöin oli Turun pormestari, oli nuori, kaunis ja älykäs tytär, Eeva nimeltään, ja tämäpä lumosi suloudellaan ja viehättävällä käytöksellään kokonaan tuon loistavan

ylimyksen. Keith oli lähes viisikymmenvuotias, Eeva kahdenkymmenen iässä. Heidän välilleen syntyi lämmin ja luja lemmenliitto, joka kesti siihen saakka, kunnes kuolema korjasi toisen heistä. Keith, joka kuului Skotlannin korkeimpaan ylimystöön, ei saanut annetuksi nimeään rakastetulleen, mutta kohteli häntä kuitenkin kaikkialla kuin puolisoaan ainakin. Kun rauha palasi, seurasi Eeva Merthen Keithiä Venäjälle ja kun tämä myöhemmin antautui Fredrik II:n palvelukseen ja siirtyi Preussiin, niin seurasi Eeva Merthen häntä sinnekin. Kaikkialla hän herätti huomiota sekä ulkomuodollaan että erinomaisilla luonnonlahjoillaan ja miellyttävällä esiintymisellään. Keith oli pitänyt huolta siitä, että hänen rakastettunsa sai oppia useita kieliä ja muutenkin omaksua aikansa eurooppalaisen sivistyksen. Kaikkialla, myös kaikkein korkeimmissa piireissä, hän oli suosittu ja kunnioitettu. Hän synnytti Keithille useita lapsia.

Kun kuolema sitten kohtasi Keithin Hochkirchenin taistelussa vuonna 1758, sai Eeva Merthen testamentin nojalla suurimman osan hänen melkoisesta omaisuudestaan. Myöhemmin Eeva Merthen solmi avioliiton Stralsundin komendantin kanssa ja eli onnellisena myöhäiseen ikään saakka, lähes 90-vuotiaaksi.

Tämä on tarina »Suomen herttuattaresta».

Elokuun 7 päivänä 1743 Turussa solmitun rauhan mukaan Suomen itärajaksi tuli Kymijoki. Hamina, Lappeenranta ja Savonlinna menetettiin.

Turku teollisuus- ja kauppakaupunkina

Nyt seurasi pitkä rauhanaika — 45 vuotta — ellei oteta lukuun Pommerin sotaa, jota käytiin 1750- ja -60-luvuilla maan rajojen ulkopuolella. Tämä aika oli suurta kasvun aikaa koko Suomelle ja myös Turulle. Wechterin verkatehdas aloitti toimintansa uudelleen, ja sillä oli heti rauhanteon jälkeen enemmän työtä kuin mitä se pystyi suorittamaan, enimmäkseen suomalaisten rykmenttien vaatetushankintoja. Mutta oli myös vaikeita aikoja, varsinkin myssyjen vuonna 1765 päästyä valtaan. Vanheneva Wechter myikin vuonna 1770 tehtaansa varakkaalle tukkukauppias Josef Bremerille,

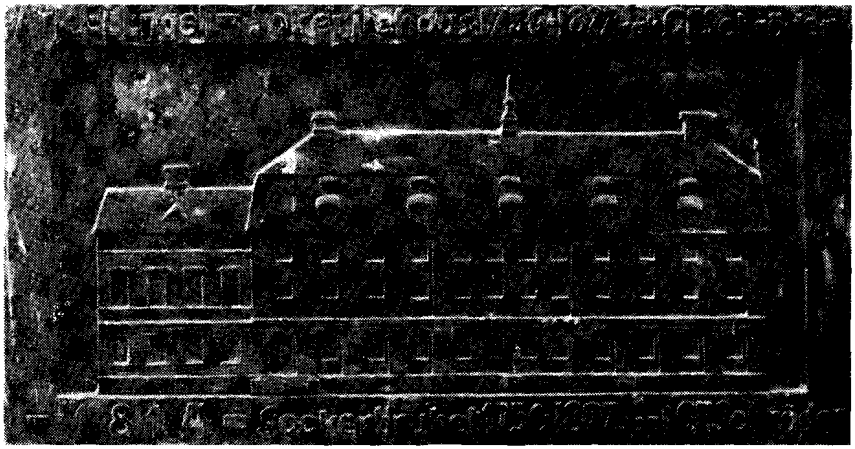

Sokeritehdas (Länt. Rantakatu 7) alkuperäisessä, vuodelta 1758 peräisin olevassa asussaan. Sen suunnitteli saksalaissyntyinen muurarimestari C. F. Schröder, Samuel Bernerin seuraaja kaupunginarkkitehtina. Talon seinään kiinnitetyn laatan on tehnyt vanhojen piirustusten mukaan B. Aspelin.
— Valok. P.-O. Welin.

joka hoiti sitä vaihtelevalla onnella. Vuonna 1794 hän luovutti sen pojalleen Jaakko Reinhold Bremerille. Aluksi tehtaan tuotanto nousi, mutta Bremer epäonnistui muissa yrityksissään ja oli pakotettu luovuttamaan tehtaansa saamamiehilleen vuonna 1799. Seuraavana vuonna myytiin tehtaan irtaimisto ja vuonna 1802 rakennukset. Näin Suomen ensimmäinen verkamanufaktuurilaitos oli lopettanut toimintansa.

Turkulaiset yrittäjät — kauppiaat Hannu Henrik Wittfooth, Jaakko Bremer ja Antti Baer — perustivat vuonna 1756 sokeritehtaan Turkuun. Sitä varten rakennettiin joen rannalle, »pienelle puolelle», viisikerroksinen kivirakennus, jonka kaksi ylintä kerrosta olivat mansardikaton varjossa ja muutkin melko matalia. Tämä tehdas menestyi hyvin ja sen tuotanto kasvoi vuosi vuodelta. Kun Porvooseen vuonna 1785 perustettiin maan toinen sokeritehdas, pelkäsivät turkulaiset, että se veisi heiltä ostajia. He ryhtyivät siitä syystä valmistamaan myös siirappia ja rintasokeria. Raaka-aine — sokeriruoko — tuotiin ulkomailta.

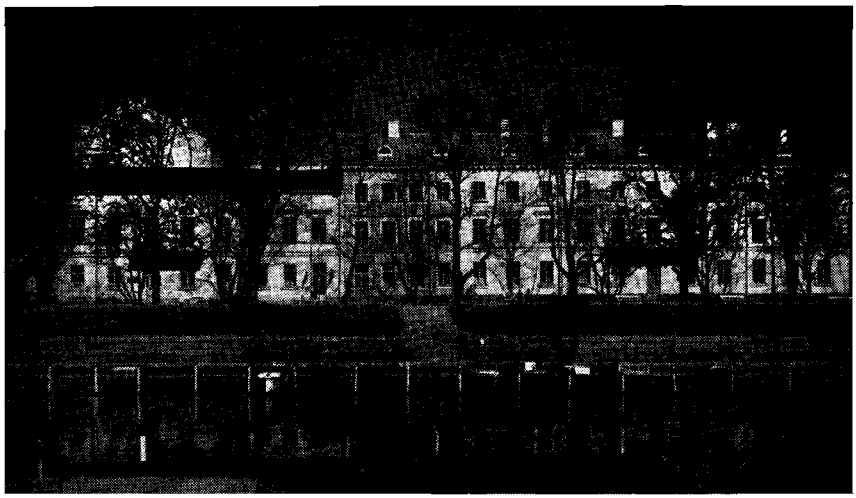

Entinen sokeritehdas nykyään. Se sai uusklassillisen sävynsä uudelleen rakennettaessa vuonna 1829. Arkkitehti Ch. Bassi yhdenmukaisti sen fasadin viereisen, C. L. Engelin vuonna 1814 piirtämän ja P. J. Gylichin uudelleen rakentaman lisärakennuksen kanssa. — Valok. P.-O. Welin.

Sokeri oli aluksi kallis ylellisyystavara ja kuului apteekkien varusteihin. Mutta sitä mukaa kuin kahvin ja teen käyttö yleistyi — niin Euroopassa yleensä kuin Suomessakin — kasvoi myös sokerin kulutus.

Niin kahvin käyttö! Kahvi oli aluksi apteekkitavaraa, jota määrättiin sairaille lääkkeiksi. Ruotsissa vuonna 1746 ilmestyneessä koti- ja matka-apteekissa sanottiin, että sitä voi vaaratta juoda 2—3 kupillista päivässä pari kolme kertaa viikossa. Mutta se ei tyytynyt olemaan vain apteekkien hyllyllä, siitä alkoi tulla yleinen nautintoaine. Suomeen se levisi 1700-luvulla. Turkuunkin perustettiin kahvihuoneita, joissa sitä tarjoiltiin. Sen menekki oli aluksi kuitenkin vähäinen. Niinpä vuonna 1753 sitä tuotiin Turun kautta maahan vain 73 naulaa eli noin 30 kiloa. Silloin oli Turussa vain muutamia vakinaisia kahvinjuojia, kuten piispa Browallius, piispa Fahleniuksen leski, professorit Samuli ja Olavi Pryss, Leche, Hasselbom ja

Mesterton sekä ranskalainen kielimestari Chefdeville. Mutta pian sen käyttö alkoi levitä. Tämän osoittavat myös tuontiluvut. Turkuun tuli kahvia vuonna 1754 646 naulaa, vuonna 1763 4 280 naulaa, vuonna 1775 7 800 naulaa ja vuonna 1781 49 363 naulaa. Kun se oli ylellisyystavaraa, asetettiin sille ylellisyysvero. Mutta kun kahvin tuonti vei maasta pois rahaa, nousi ankara taistelu sitä vastaan. Annettiin maahantuontikieltoja, mutta ne eivät auttaneet. Lopuksi — vuonna 1767 — julistettiin kahvi, samaten kuin suklaa, arrakki, punssi, useimmat viinit ja jälkiruuat, vieläpä pönkkähameet ja hatunsulatkin kielletyiksi koko valtakunnassa. Mutta tätä kieltoa ei voitu ylläpitää. Turussakin oli kahvinhimoisia ihmisiä, jotka joivat salaa, vaikka monet pannut ja kahvikalustot takavarikoitiinkin. Kahvikielto kumottiin jo vuonna 1770. Kustaa III:n hallituskautena turkulaisetkin saivat vapaasti juoda kahvia, mutta hänen jälkeensä holhoojahallitus kielsi sen — kuten monien muidenkin ylellisyystavaroiden käytön — vuonna 1794. Tätäkään kieltoa ei voitu valvoa, ja täysi-ikäiseksi tultuaan Kustaa IV Aadolf peruutti sen vuonna 1796. Nyt oli kahvi taas vapaa täällä Turussakin, ja kahvihuoneet kukoistivat. Niistä oli tullut yleisiä seurustelupaikkoja, joissa myös luettiin sanomalehtiä ja keskusteltiin päivän kysymyksistä. Vuosisadan lopulla Turussa oli 4—5 kahvihuonetta.

Tupakka oli myös nautintoaine. Sillä oli melkoinen menekki Turussa, jonne sen käyttö oli levinnyt jo edellisellä vuosisadalla. Vuonna 1731 alkoi toimintansa Turun ensimmäinen tupakkatehdas joen rannalla nykyisen Rettigin tontin tienoilla. Vuonna 1765 perustettiin uusi tehdas. Nämä molemmat tehtaat menestyivät hyvin ja saivat seuraajikseen useita pienyrittäjiä. Kahdessa suuressa tehtaassa oli työntekijöitä useita kymmeniä. Aina 1750-luvulle saakka oli piipputupakan käyttö maassamme vähäistä, eikä sen menekki seuraavinakaan vuosikymmeninä voittanut rullatupakkaa. Siksipä turkulaiset tehtaat valmistivat tätä herkkua »kehräämällä». Miten se tapahtui, sitä voi Käsityöläismuseossa seurata käsityönpäivinä. Raaka-aine tuotiin aluksi ulkomailta, mutta sitten ruvettiin käyttämään myös kotimaassa viljeltyä ja kasvatettua tupakkaa. Kaupungit velvoitettiinkin perustamaan tupakkaistutuksia. Turun tehtaista vanhin käytti vuosisadan lopulla n. 1/3 kotimaista raaka-

Rullatupakan valmistusta Käsityöläismuseossa käsityötaidon päivänä 8.—9.9. 1962. Mestarina on Aksel Nikander. — Valok. P.-O. Welin.

ainetta, toinen 2/3. Turun tupakka oli hyvässä maineessa sekä kotimaassa että muualla. Niinpä vienti Ruotsiin teki vuonna 1780 20 % tuotannosta.

Laivanrakennus kuului myös Turun teollisuuteen. Jo vuonna 1732 perustettiin ensimmäinen telakka eli varvi joen rannalle Sotalaisten kylän mäelle. Vuonna 1738 alkoi suuryritys — sekin Esaias Wechterin toimesta — toimintansa samalla puolella jokea. Siihen saatiin johtajaksi englantilainen ammattimies, laivanrakentaja Robert Fithie. Tämä perusti kuitenkin pian oman veistämönsä joen länsipuolelle, suunnilleen siihen kohtaan, missä nykyisin ovat Crichtonin tehtaat. Se teki hyvää työtä ja ansaitsi hyvin suurten merisotien aikana, jolloin rahtimarkkinat olivat loistavia. Niistä innostuneena kauppias Josef Bremer perusti uuden veistämön, jonka hän sijoitti joen itärannalle. Mutta sotien jälkeen seurasi merenkulun alalla lamakausi, ja Bremer lopetti vuosisadan vaihteessa yrityksensä.

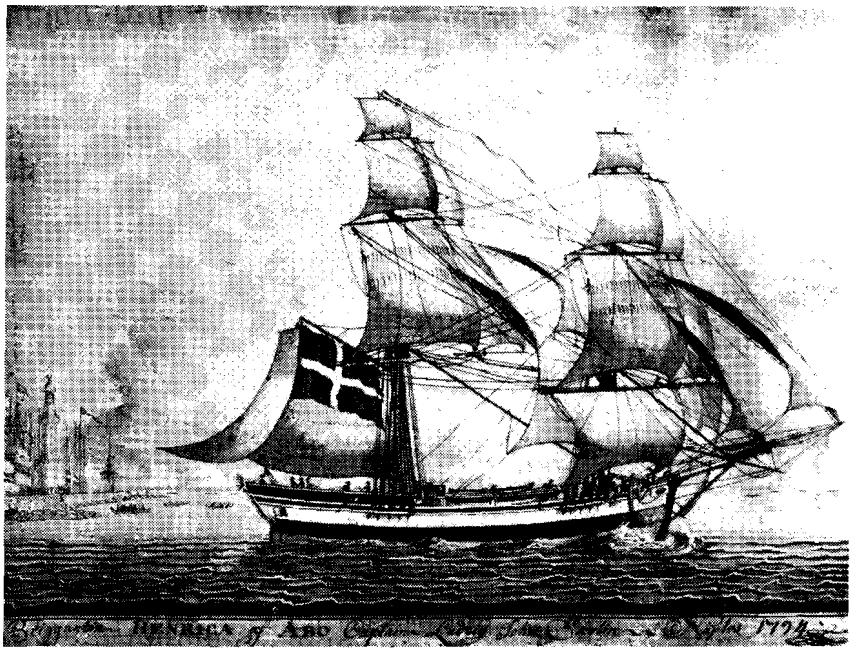

Turkulainen priki Henrica vuonna 1794 Napolin satamassa. Taustalla Vesuvius. — Turun Historiallinen Museo.

Koko ajanjaksona 1721—1808 esiintyy lähteissä 106 laivaa, joitten kotipaikka oli Turku. Joukossa oli suuria jos pieniäkin. Monet laivat oli ostettu Ruotsista tai ulkomailta, toiset valmistettu kotimaassa, useat niistä kaupungin omissa veistämöissä. Ne kuljettivat sekä vienti- että tuontitavaraa. Jälkimmäisistä olivat monien ylellisyystavaroiden ohella suola ja vilja tärkeimpiä. Toiset laivat purjehtivat vain Itämeren satamiin, mutta toiset Ranskaan, Englantiin, Portugaliin ja Espanjaan tai aina Välimerelle saakka. Kulku kaukaisilla merillä oli vaarallista, sillä Algerian merirosvot vaanivat saalista. Siksi monet laivat oli varustettu tykeillä. Kun Ruotsi-Suomikin teki rosvovaltioitten kanssa sopimuksen, pakkoveroa suorittamalla, päästiin rauhallisempiin kauppamatkoihin.

Turussa oli useita laivanvarustajia. Suurkauppiaat olivat niitä,

Turkulaisen laivanvarustajasuvun edustaja merikapteeni Niclas Claesson (1705—74). Muotokuva maalattu Lissabonissa vuonna 1759. — Turun Historiallinen Museo.

kuten Wechterit ja Rungeenit, Schultzit ja Claessonit, Wittfoothit ja Pippingit, Baerit, Bremerit, Augustinit, Trappit — monetkin useassa polvessa. Heillä oli osuuksia useissa laivoissa. Jos jokin laiva teki haaksirikon tai joutui vihollisen kaapattavaksi, niin toinen laiva toi voiton. Sotien ajat, varsinkin eurooppalaisten merisotien ja Amerikan vapaustaistelun vuodet olivat hyvää aikaa laivanvarustajille. Mutta oli myös lamakausia.

Kahviloitten lisäksi Turussa oli useita krouveja, joissa tarjoiltiin viinaa, olutta ja viinejä. Turussa oli Lyypekinmäen kupeessa — nykyisen Kaskenkadun tienoilla — oluttehdaskin. Ja viinaa poltettiin kruununpolttimossa Turun linnan vanhassa osassa 1700-luvun lopulla. Ulkomailta tuotiin monenlaisia viinejä — niitä oli tuotu keskiajalta saakka. Varsinaisena pääkrouvina oli kaupunginkellari raatihuoneella. Krouvari Juhani Seipel nuorempi rakensi 1780-luvulla komean kaksikerroksisen kivitalon Linnankadun varteen. Se on nykyinen ns. Ingmanin talo, n:o 3 a. Sen toisessa kerroksessa

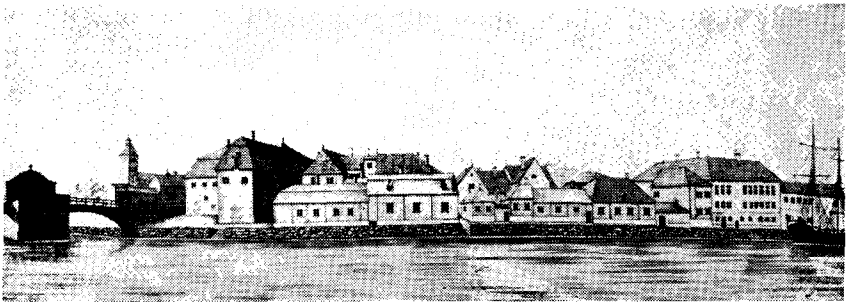

Aurajoen itärantaa. Oikealla oleva kaksikerroksinen talo oli Turun suurimpia, Baerin talo. C. P. Hällströmin laveeraus vuodelta 1795. — Nordiska Museet, Tukholma. Valok. Åbo Akademis Bildsamlingar.

oli suuri sali, Turun suurin, ja siinä pidettiin kaikki tärkeimmät kaupungissa vietetyt juhlat — akatemian juhlia lukuun ottamatta — kuten konsertit, ulkolaisten näytelmäseurueitten esitykset ym. Sen yhteydessä oli myös majatalo, jonka suojissa huomatuimmat vieraat asuivat. Turun rikkain mies Josef Bremer rakensi 1790-luvulla uudelleen vanhan Brinkkalan talon — se on nykyisin poliisikamarina. Siihen tuli suuri juhlakerros, jossa tarjottiin ruokaa ja juomaa. Siellä pidettiin myös juhlia, mm. tanssiaiset kuninkaan ja kuningattaren kunniaksi vuonna 1802, kun ensin oli syöty juhla-ateria raatihuoneen viereisessä Bremerin upeassa yksityistalossa. Sekin on pystyssä ja rikospoliisin hallussa, otsakoristustensa takia nimitetty »Seitsemän veljeksen taloksi».

Turku oli näihin aikoihin paljon muuttunut. Uusia taloja oli noussut entisten puuhökkeleitten tilalle. Monia aikaisempia, asumattomia tontteja oli rakennettu. Kaupungin harmaus oli hävinnyt. Yleensä talot oli maalattu, aikaisemmin punaisiksi, sitten heleillä väreillä vaalean keltaisiksi, aivan kuin vanha akatemiatalo nykyisin, viheriäisiksi tai sinisiksi. Oli myös valkoisia kivitaloja. Puutarhoja oli syntynyt talojen väliin, ja niissä kasvatettiin monenlaisia hyöty- ja koristekasveja. Oli myös yleisiä puutarhoja, kuten akatemian puutarha — joen rannalla suunnilleen niillä paikoin, missä Åbo Akademin puutarha nykyisin sijaitsee. Eräät maaherrat

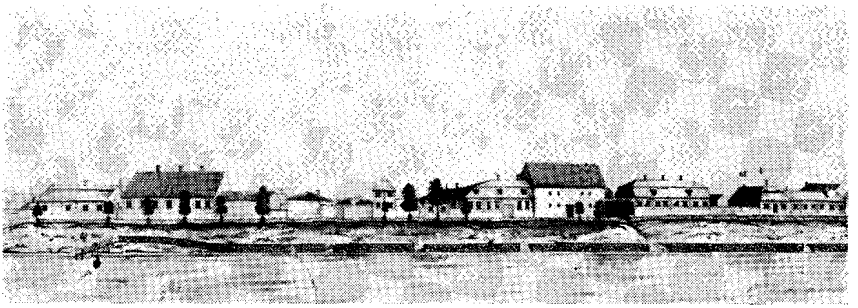

Aurajoen länsirantaa Eskelinkadun ja Ursininkadun tienoilta. C. P. Hällströmin laveeraus vuodelta 1795. — Nordiska Museet, Tukholma. Valok. Åbo Akademis Bildsamlingar.

olivat myös yrittäneet saada puuistutuksia katujen varsille, mutta kasvava liikenne oli pyyhkinyt ne pois. Ne säilyivät vain joen varrella. Ja eivätköhän vain ne tuuheat lehmusrivit, joitten varjossa me tänäkin päivänä niin mielellämme astelemme, ainakin läntisellä rannalla, ole peräisin maaherra Lillienbergin ajoilta, kahden vuosisadan takaa, joskin moneen kertaan uudistettuina ja nuorennettuina.

Turku Suomen sivistyskeskuksena

Mutta Turku ei ollut vain menestyvä kauppa- ja teollisuuskaupunki. Se oli myös sivistyksen keskuspaikka. Täällähän sijaitsi maan ainoa yliopisto. Siinä oli neljä tiedekuntaa ja niissä yhteensä toistakymmentä professoria, loppuaikoina 17. Lainopillisessa tiedekunnassa oli vain yksi professori, samoin aluksi lääketieteellisessäkin, myöhemmin kaksi ja vielä kolmaskin, joka ei ollut menosääntöön kuuluva. Jumaluusopillisessa tiedekunnassa oli neljä ja filosofisessa — joka käsitti myös luonnontieteet — kahdeksan. Ylioppilaita oli kirjoissa 300—500, mutta niistä läsnäolevia vain n. 40 %. Ruotsinmaalaisiakin ylioppilaita oli vielä n. 6 %, ja he olivat hyvin haluttuja kotiopettajia turkulaisiin porvariskoteihin.

Turun akatemia — sitä nimitystä yliopistosta edelleen käytettiin

— sijaitsi tuolloin entisessä tuomiokirkon muurissa. Sen paikalla oleva muistolaatta on kuvattu edellä (s. 117). Akatemia oli paljon kärsinyt sodasta ja vainoajasta vuosisadan alussa. Akateemisten isien aika kuluikin aluksi taloudellisten kysymysten parissa. Mutta oli muitakin huolia. Oli saatava uusia opettajia, sillä entisistä vakinaisista opettajista vain pari palasi Turkuun: muut olivat kuolleet tai saaneet paremman viran Ruotsissa. Vanha kansleri, kreivi Gyllenstierna muistutti, että virkoja täytettäessä oli — sääntöjen mukaan — lähinnä otettava huomioon akatemian entiset ja ansiokkaat jäsenet, mutta tästä huolimatta useita uusia, ruotsalaisia miehiä pesiytyi akatemiaan. Ja kautta koko vapaudenajan ja kustavilaisen ajan kävi ankara taistelu kotimaisten ja ruotsinmaalaisten kesken akatemian opettajanviroista. Suomen miehet olivat kuitenkin enemmistönä, heitä oli lähes 70 %. Toisinaan ylioppilaatkin osallistuivat tähän taisteluun.

Isoviha on vedenjakaja myös henkisen elämämme alalla. Vaikka entiset muodot vähitellen vakiintuivat, oli kulttuurin sisältö kuitenkin toinen ja uusi. Suurvalta-aseman menetys käänsi katseet sisäänpäin. Virisi voimakas oman maan tutkimisen harrastus, sillä menetetyt maakunnat oli vallattava takaisin yleisellä hyvinvoinnilla. Turussa ilmestyi lukuisasti väitöskirjoja, joissa käsiteltiin kotiseudullisia aiheita, varsinkin Pietari Kalmin ja Pietari Adrian Gaddin johdolla. Oppi ja tutkimus pantiin palvelemaan hyödyn tavoittelua. Luonnontieteet tulivat nyt etualalle. Myös yleinen maailmankuva on muuttumassa — valistus tekee tuloansa Pohjolaankin ja Turkuun ja sen mukana rokokoo ja hienostuneet tavat. Tämän ajan turkulaisista tiedemiehistä mainittakoon fysiikan professorit Juhana Browallius ja Kaarle Fredrik Mennander, joista kummastakin sittemmin tuli Turun piispa ja Mennanderista vielä Upsalan arkkipiispa. Myöhemmin oli luonnontieteillä Turussa suuria edustajia, kuten maailmankuulu kemisti Juhana Gadolin.

Yleisessä tietoisuudessa Turun akatemia kuitenkin tuli kuuluisaksi humanististen tieteitten edustajien työn ansiosta. Näistä on huomatuin Henrik Gabriel Porthan, Suomen historian isä sekä monien muitten tieteitten alkaja täällä Suomessa. Hänen rinnallaan on mainittava lainoppinut Mathias Calonius sekä runoilijana tun-

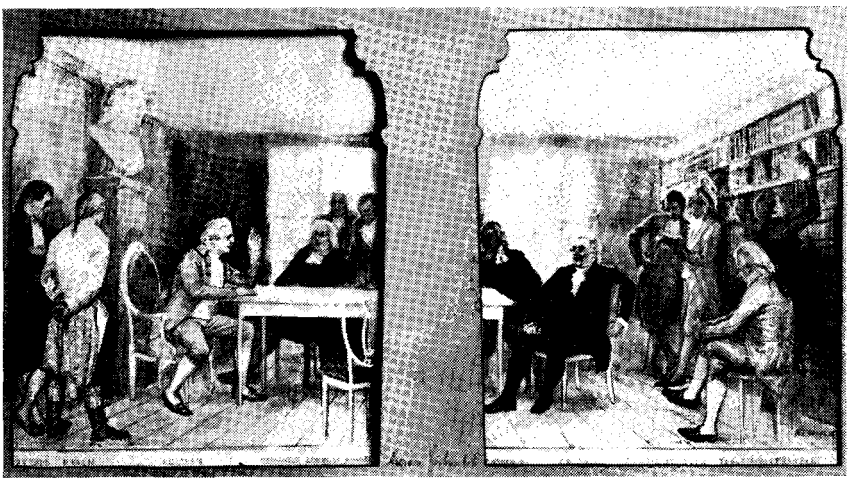

Albert Edelfeltin Aurora-seura, maalattu vuosina 1890—91. Huone on sisustettu kustavilaiseen tyyliin. Vasemmalla on Sergelin veistämä Kustaa III:n rintakuva, oikealla kirjahylly. Taustalla olevista pikkuruutuisista ikkunoista tulvii auringonvalo huoneeseen. Huoneessa on kaksitoista henkilöä, vasemmalta lukien: P. A. Gadd, P. Kalm, H. G. Porthan, K. F. Mennander, E. Lencqvist, Kr. Ganander, A. Chydenius, M. Calonius, A. N. Clewberg, J. H. Kellgren, J. Tengström ja F. M. Franzén. — Turun Taidemuseo.

nettu Frans Mikael Franzén. Muistettava on myös vuonna 1770 Porthanin ympärille syntynyt Aurora-seura, jonka toimesta seuraavasta vuodesta alkaen julkaistiin maamme ensimmäistä, ruotsinkielistä, sanomalehteä Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo. Samalla vuosikymmenellä alkoivat myös Suomenkieliset Tieto-Sanomat ilmestyä, vaikka ne sitten pian lakkasivatkin. Soitannolliset harrastukset — lähinnä akatemian piirissä — johtivat Turun Soitannollisen Seuran perustamiseen. Se elää vielä tänäkin päivänä. Ihan vuosisadan lopulla, vuonna 1797, perustettiin Suomen Talousseura, jolla aikoinaan on ollut huomattava merkitys koko maassa. Sekin elää edelleen toimien pääasiallisesti Lounais-Suomen ja Ahvenanmaan ruotsinkielisenä maanviljelysseurana.

Turku oli 1700-luvulla asukkaitten enemmistön puolesta suoma-

Turun ammattikuntien sinettejä: puuseppien (1669), vaununtekijäin (1779), kaakeliuunintekijäin (1740) ja räätälinkisällien (1731).

lainen kaupunki. Mutta sen johtavat yhteiskuntaluokat olivat ruotsinkielisiä — ja ruotsalaisuus oli koko yhteiskunnassa marssilla. Siihen vaikuttivat entistä läheisempi yhteys Ruotsiin, ruotsalaiset virkamiehet kaupungissa — hovioikeudessa, lääninhallituksessa, akatemiassa — koko julkisen elämän ruotsalaisuus — hallinnon, koulujen, akatemian, lain käytön — sekä säätykierto ylöspäin, mikä merkitsi samalla askelta ruotsalaisuutta kohti.

Asujaimisto

Turun asujaimisto kasvoi huomattavasti 1700-luvulla. Kun asukkaita vuonna 1722 oli vain 1 325, niitä jo vuonna 1731 oli 2 431. Pariakymmentä vuotta myöhemmin — vuonna 1749 — on asukasluvuksi laskettu 5 700, vuonna 1760 n. 7 000 ja 1800-luvun alussa jo yli 10 000. Tämä asukasmäärä koostui eri ryhmistä. Porvarit jakautuivat kolmeen luokkaan. Ensimmäisenä niistä oli kauppaporvarien varakas luokka, johon kuuluivat tukkukauppiaat ja kauppalaivurit. Myös kellarimestarit ja kahvihuoneitten omistajat laskettiin heihin. Vuosisadan loppupuolella ryhmän suuruus oli 50—60. Monet heistä olivat samalla osakkaina erilaisissa teollisuusyrityksissä, sekä kaupungissa että maaseudulla, ja heillä oli myös kartanoita ja maatiloja hallussaan. Seuraava ryhmä oli suomalainen porvarisluokka. Siihen kuuluvat olivat ruokatavarakauppiaita, teurastajia, Itämeren kippareita sekä maalaistavaroitten ostajia ja myyjiä. Myös ruokaloitten pitäjät kuuluivat tähän ryhmään. Heitä oli vuo-

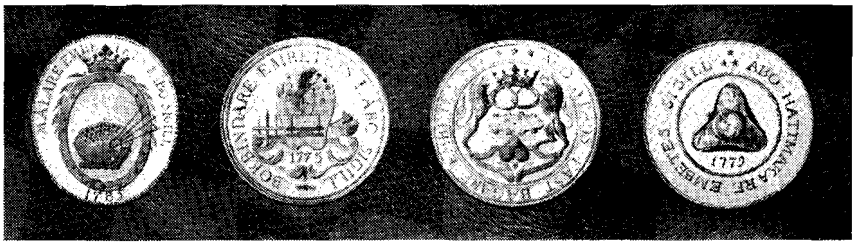

Maalarien (1785), kirjansitojien (1775), kuivan leivän leipojien ja hatuntekijäin (1779) ammattikuntasinetit. Piirtänyt Irja Sahlberg. — Turun Historiallinen Museo.

sisadan keskipaikkeilla lähes puolisentoistasataa, mutta aikakauden loppuun mentäessä heidän lukumääränsä väheni, niin että heitä vuonna 1800 oli enää vain n. 60. Kolmannen ryhmän muodostivat käsityöläiset neulantekijöistä seppämestareihin ja peruukkimaakareista vaununtekijöihin saakka. Se oli suurin ryhmä, käsittäen vuosisadan loppupuolella 175—220 jäsentä. Kaikilla porvareilla oli perheensä, vaimonsa ja lapsensa sekä monilukuiset palvelijat.

Sitten tulivat virkamiehet. Turussa heitä oli lukuisia ja eriasteisia. Turkuhan oli maan pääkaupunki. Yhteen aikaan — 1740- ja 1750-luvuilla — Suomessa oli maan hallintoa johtamassa kenraalikuvernööri, kenraali ja valtaneuvos G. Fr. von Rosen. Hän asui toisinaan Turussa, vaikka hänen varsinainen asuinpaikkansa olikin Helsinki, sillä sen edustalle rakennettiin Viaporin linnoitusta, ja Suomen puolustuslaitos oli erikoisesti kenraalikuvernöörin valvonnassa. Turussa sijaitsi maan ainoa yliopisto, Turun akatemia, jonka virkakunta oli melkoinen. Mutta lisäksi Turku oli läänin — ja tärkeimmän läänin — pääpaikka, maan tärkeimmän hiippakunnan piispan ja tuomiokapitulin asuinpaikka, maan ainoan hovioikeuden — vuoteen 1776 saakka, jolloin Vaasan hovioikeus aloitti toimintansa — istuntopaikka. Vielä tuli lisäksi Turun seurakuntien papisto sekä katedraalikoulu opettajineen. Kaupungilla oli myös omat virkakuntansa ja virkamiehensä. Oli siinä siis virkamiehiä maaherrasta rantaratsastajaan ja piispasta, hovioikeuden presidentistä, aka-

temian rehtorista koulun apuopettajaan sekä pormestarista pyöveliin saakka. Edelleen kuului kaupungin asukkaisiin monenlaisia palvelusmiehiä, merimiehiä ja jonkin verran myös työläisiä.

Turussa oli kaupungin seurakunta vuonna 1694 jaettu kahteen osaan: suomalaiseen ja ruotsalaiseen seurakuntaan. Jako ei ollut tapahtunut yksinomaan kielellisellä perusteella, vaan se merkitsi myös sosiaalista jakoa. Ruotsalaiseen seurakuntaan kuuluivat yleensä tukkukauppiaat, laivanvarustajat ja teollisuudenharjoittajat sekä varakkaammat käsityöläiset ynnä virkamiehistö ja oppineisto — suomalaiseen taas pikkukauppiaat, vähävaraisemmat ammattilaiset kisälleineen ja oppipoikineen, merimiehet ja palveluskunta. Kaupungin asukkaista kuului noin 2/3 suomalaiseen ja 1/3 ruotsalaiseen seurakuntaan. Kuuluminen ruotsalaiseen seurakuntaan merkitsi korkeampaa sosiaalista asemaa. Lisäksi oli pieni linnan seurakunta.

Seurakuntajaon mukaan muodostuivat myös yhteiskunnalliset ryhmät. Niillä oli omat etunsa valvottavana — ja voimallisesti ne niitä myös valvoivat. Tämä tuli näkyviin esimerkiksi valtiopäivämiesvaaleissa. Niissä suomalaiset ja ruotsalaiset ryhmät olivat useasti vastakkain. Ja tapahtui, että hävinnyt ryhmä toimitti valtiopäiville useasti myös oman miehensä, joka vielä toisinaan pääsi säädyn jäseneksi. Suomalaisten etuja ja myös suomen kielen oikeuksia valvoi vapaudenajan alkupuolen valtiopäivillä kauppias ja tehtailija Esaias Wechter.

Kuninkaita vieraina

Turussa kävi 1700-luvulla useita huomattavia vieraita. Koko maan kannalta olivat merkityksellisimpiä kuningasvierailut. Niistä siitä syystä jokunen sana.

Keskiajalla, 1500-luvulla sekä 1600-luvun alussa maan hallitsijat olivat vierailleet tässäkin valtakuntansa itäisessä osassa, viimeisenä heistä Kustaa II Aadolf. Mutta sitten oli kulunut toista sataa vuotta, eikä kukaan heistä — lukuun ottamatta Kaarle XI:n metsästysretkeä Ahvenanmaalle — ollut Suomessa käynyt. Oli näin ollen suuri tapahtuma, kun Aadolf Fredrik vuonna 1752 teki matkan

tänne. Hän purjehti Helsinkiin, tutki sikäläiset linnoitustyöt, kiersi sitten pitkin itärajaa ja tuli Hämeenlinnaan, josta vaunuissansa ajaen saapui heinäkuun 10 päivän illalla Turun porteille. Nyt hän nousi hevosen selkään ja ratsasti Hämeentullista sisään kaupunkiin, joka tykinlaukauksin ja ilotulituksin otti hänet vastaan. Hän asettui asumaan maaherran taloon Läntiselle Jokikadulle. Niinä kuutena päivänä, mitkä kuningas viipyi Turussa, täällä elettiin juhlien merkeissä. Kuningas kävi tuomiokirkossa, linnassa, akatemiassa, raatihuoneella, tarkasti veistämön sekä suvaitsi yhtenä iltapäivänä metsästellä Ruissalossa. Merkittävimpiä tapauksia olivat akatemiassa toimeenpannut väittäjäiset. Kuningasta varten oli konsistorin kokoushuoneesta tuotu kultanahkainen nojatuoli. Sen selkämys, istuin ja käsinojat oli päällystetty taivaansinisellä sametilla, sen sivut koristettu kaluunoilla ja kaikki näkyvä puuaines kullattu. Tämä tuoli oli asetettu valtaistuimeksi korokkeelle, joka samoin kuin sille johtavat rappuset oli verhottu taivaansinisellä veralla. Siihen oli vielä hankittu damastikatos. Konsistori oli päättänyt, että tuoli oli sitten säilytettävä muistona kirjastossa, kuten tapahtuikin. Vielä oli kursoreille, vahtimestareille, hankittu uudet viitat »keskinkertaisesta punaisesta verasta».

Heinäkuun 15 päivänä kuningas lähti Turusta. Koko kaupunki oli häntä saattamassa, kun hänen vaununsa vierivät Aninkaistentullista ulos kohti Pohjanmaata ja sitten Pohjanlahden ympäri ja pitkin Ruotsin itärannikkoa Tukholmaan. Tämä matka oli oikea pikamarssi. Jo elokuun 10 päivänä kuningas oli perillä.

Seuraava kuninkaallinen vierailu tapahtui vuonna 1775. Aadolf Fredrikin poika Kustaa III saapui silloin ensimmäiselle Suomen vierailulleen — hän kävi sitten vielä yhdeksän kertaa Suomessa ja useimmiten myös Turussa. Matka tapahtui laivalla. Hänelle oli Turussa valmistettu komea vastaanotto. Linnaa ja sen ympäristöä oli siistitty. Linnan kirkkoon oli valmistettu kuninkaalle ja kuningattarelle kunniatuolit ja varustettu ne kuninkaallisin nimikirjaimin. Ne olivat kirkossa talvisotaamme saakka, mutta tuhoutuivat linnan pommituksessa. Ne on sitten uudelleen rakennettu entisen kaltaisiksi, samalla kun koko kirkon sisusta on saatettu aikaisempaan asuun.

Maan ja kaupungin johtavat miehet ja virkakunnat olivat linnan laiturilla vastassa, kun kuningas toukokuun 25 päivänä soudatti itsensä Pikisaaresta, jonka luo hänen laivansa oli ankkuroitunut. Kun alamaiset tervetuliaiset oli lausuttu ja asiaankuuluvat esittelyt suoritettu, nousi kuningas hevosen selkään ja ratsasti kaupunkiin vastaanottajien saattamana ja suurten kansanjoukkojen seuratessa kulkuetta tuon tuostakin kohottaen hurraa-huutoja. Kuningas asettui samaan taloon asumaan kuin hänen isänsäkin aikoinaan.

Nyt oli Turussa juhlia monena päivänä, käyntejä tuomiokirkossa ja raatihuoneella. Akatemiassa kuningas seurasi väitöstilaisuutta istuen samassa tuolissa kuin hänen isänsäkin kolmattakymmentä vuotta aikaisemmin. Se oli kirjastosta tuotu tilaisuuteen. Toukokuun viimeisenä päivänä hän lähti Turusta Helsinkiä kohti ja kierteli sitten Etelä- ja Itä-Suomea sekä palasi kesäkuun lopulla uudelleen Turkuun. Nyt akatemia järjesti kesäkuun 28 päivänä komeat promootiot, joissa 34 filosofiankandidaattia sai laakeriseppeleen ja maisterin arvon. Professori Mennander esitti ennen promootiota, että promootioakti saataisiin esittää ruotsiksi, mutta kansleri Ulrik Schefferin mielestä esitys oli kummallinen, ja kun ei yhtään esimerkkiä sellaisesta ollut muista yliopistoista, hän piti varmimpana, että pysytään siinä, mikä vanhastaan oli ollut tapana, ja esitetään akti latinaksi. Vanha ajantieto sanoo näistä promootioista, joissa kuningas oli läsnä, että se oli *»yksi armo ja kunnia, jota ei vielä yhdellekään akatemialle Ruotsin valtakunnassa tapahtunut ole»*. Samana päivänä *»hänen Majestetins myös kirkosa kuulteli saarnaa kuin siinä tilasa pidettiin, ja ehtoopuoleen läksi merta myöten taas Stokholmiin, johon hän ensimäisenä sunnuntaina senjälkeen kerkeis»*. Hänen lähtöään olivat viranomaiset sekä suuret kansanjoukot seuraamassa ja hänelle hyvästiksi huiskuttamassa.

Vielä on puhuttava viimeisestä kuningasvierailusta Turussa. Keväällä 1802 kuningas Kustaa IV Aadolf teki kuningattarineen — entinen Badenin prinsessa Fredrika Dorothea Wilhelmina, Venäjän keisarin Aleksanteri I:n puolison sisar — oikein »eriksgatan», so. kuninkaan kierroksen, Suomessa. Kesäkuun 11 päivänä kuninkaalliset saapuivat laivoissaan Turkuun. Täällä oli ryhdytty moniin valmistuksiin, varsinkin akatemian piirissä, sillä toivottiin, että

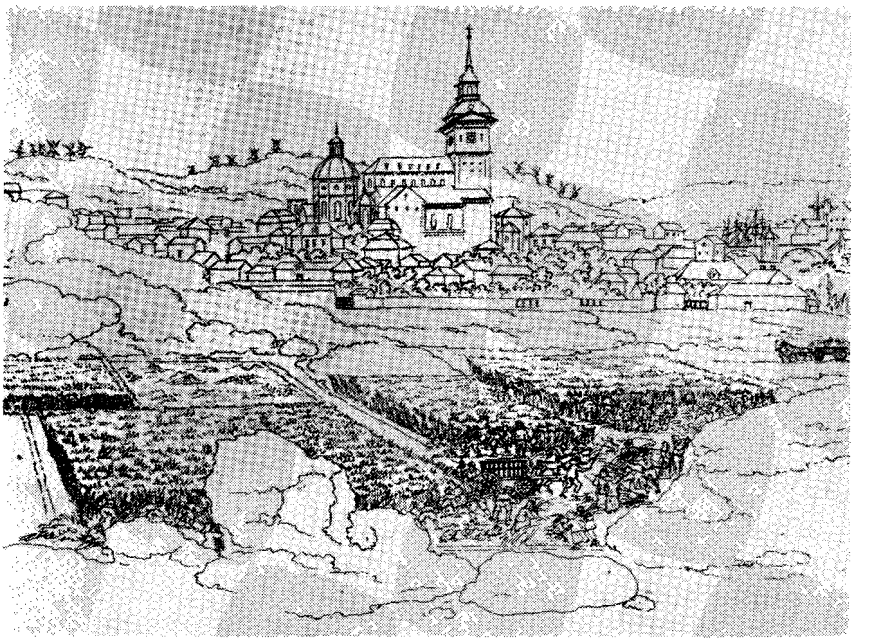

Kustavilaisen ajan Turkua. J. L. Desprez'n piirros vuodelta 1785. — Kuninkaallinen Kirjasto, Tukholma.

kuninkaalliset voisivat olla mukana uuden akatemiatalon peruskiven laskemistilaisuudessa. Tätä akatemiataloa oli suunniteltu jo kauan, ja siinä toimessa oli Porthan ollut aktiivisesti mukana. Se piti rakennettaman lähelle entistä akatemiaa oleville vapaille tonteille. Piirustukset oli laatinut ruotsalainen arkkitehti Gjörwell, apunaan italialainen Bassi. Siitä piti tulla suuri ja edustava, johon kaikki yliopiston laitokset, myös kirjasto, mahtuisivat.

Kun kuninkaalliset laivat sanottuna kesäkuun 11 päivänä kello neljän maissa hiljalleen purjehtivat Aurajokea ylös, ammuttiin linnan pattereista 128 kunnialaukausta. Se oli merkki siitä, että hallitsijapari oli saapunut. Laivat laskivat maaherrantalon, saman talon edustalle, missä Aadolf Fredrik ja Kustaa III olivat Turussa oleskellessaan asuneet. Sankat, innostuneet väkijoukot reunustivat joki-

varret ja läheiset kukkulat, olipa jokikatujen talojen katoillekin kiivennyt katselijoita paremmin nähdäkseen. Koko Turku oli liikkeellä, ja paljon oli väkeä tullut muualtakin, virallisia vastaanottajia, läheisten kartanoitten vallasväkeä sekä ympäristöpitäjien talonpoikaisväestöä. Maan tärkeimmät sotilas- ja siviilivirkamiehet sekä kaupungin johtomiehet olivat vastaanottajien joukossa.

Hallitsijapari viipyi Turussa useita päiviä, tutustui sen nähtävyyksiin, kävi tuomiokirkossa, linnassa, akatemiassa, hovioikeudessa, raatihuoneella, tarkasti veistämön ja tänne sijoitetun saaristolaivaston osaston sekä otti vastaan alamaisten uskollisuuden ja kunnioituksen vakuutuksia.

Kohokohdaksi muodostuivat promootiot, sekä lääketieteen tohtori- ja filosofian maisteripromootiot. Ne molemmat pidettiin tuomiokirkossa, koska pelättiin, että akatemian omissa suojissa ilma voisi tulla niin painostavaksi, että siitä saattaisi olla vaaraa kuningattaren kalliille terveydelle. Näistä juhlista riitti sitten puheenaihetta pitkiksi ajoiksi. Kuningas oli tyytyväinen akatemiaan ja lupasi, että hän ja kuningatar tulisivat heinäkuun 24 päivänä, Kristiinan — akatemian perustajan — nimipäivänä uuden akatemiatalon peruskiven laskemistilaisuuteen. Ja vähän myöhemmin kuningas vielä armossa myönsi akatemialle oikeuden uudisrakennustaan varten kantaa killingin jokaisesta Suomen satamasta kotimaahan tai ulkomaille viedystä terva- ja pikitynnyristä. Tätä veroa akatemia saisi käyttää 20 vuotta.

Kesäkuun 16 päivänä kuningaspari lähti Turusta, kiersi sitten koko Etelä-Suomen ja saapui uudelleen Turkuun heinäkuun 23 päivän iltana. Seuraavana päivänä laskettiin uuden akatemiatalon peruskivi. Se oli juhlallinen tilaisuus. Kuningas muurasi ensimmäisenä peruskiveen hopeaisen lippaan, missä oli tietoja tapahtumasta sekä kappale kutakin valtakunnassa käytännössä olevaa metallirahaa. Se muurattiin siihen paikkaan, johon sitten kohotettiin juhlasalin kateederi. Sitten oli kuningattaren vuoro tarttua muurilastaan, sen jälkeen seurueeseen kuuluva Gloucesterin herttua — erikoinen tapaus, kuten Åbo Tidning kirjoitti, että englantilainen prinssi osallistui suomalaisen akatemiatalon peruskiven muuraamiseen — sen jälkeen tulivat muut arvohenkilöt. Kun kivi oli muu-

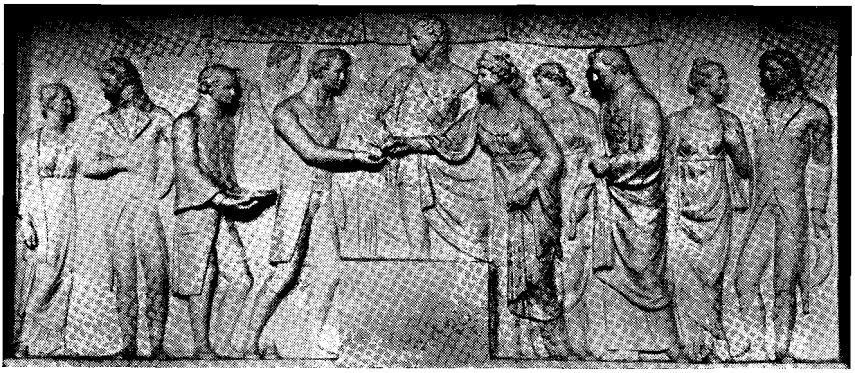

Akatemiatalon peruskiven muuraus 24.7. 1802. Kuningatar Fredrika Dorothea Wilhelmina ojentaa muurauslastan Gloucesterin Williamille. Erik Cainbergin korkokuva akatemiatalon juhlasalissa. — Valok. P.-O. Welin.

rattu peruskiven päälle, ampuivat tykit 128 kunnialaukausta. Tätä toimitusta oli koko Turku seuraamassa.

Pian alkoivat työt, ja vuonna 1815 akatemiatalo oli valmis — silloin oli jo siirrytty uuteen aikakauteen, Venäjän aikaan. Talo on nykyäänkin olemassa, se on ns. vanha akatemiatalo tuomiokirkon vieressä. Se oli alkuaan kaksikerroksinen, päätyjä lukuun ottamatta, jotka olivat nykyisessä korkeudessa. Kolmas kerros on rakennettu palon jälkeen. Se oli aikoinaan Suomen suurin rakennus ja on vieläkin Turun edustavimpia taloja. Sen mukana uusklassisismi tuli Turkuun.

Kuningas ja kuningatar lähtivät jo seuraavana päivänä pois, kuningas Helsinkiin ja Viaporiin, kuningatar itärajalle tapaamaan sisartaan, Venäjän keisarinnaa. Mutta he palasivat vielä Turkuun, elokuun 7 päivänä, lähteäkseen kahden päivän jälkeen paluumatkalle Tukholmaan. Kun kuninkaalliset jahdit elokuun 9 päivänä illan hämärtyessä hiljaisessa vastatuulessa hinattiin Aurajokea alas, oli koko Turku ja voi sanoa kaikki, jotka silloisessa Suomessa jotakin merkitsivät, kuninkaallisia saattamassa. Siinä oli maan korkein sotilaspäällystö ja siviilivirkamieskunta, Turun piispa ja akatemia, Turun ja lähiseudun kartanoitten säätyläisiä ja talonpoikia, kau-

pungin raati ja porvaristo sekä kaikki muutkin Turun asukkaat, jotka vain pääsivät mukaan. Joen rannat, katuvieret ja ympäröivät kukkulat olivat väkeä täynnä. Kunnialaukaukset paukkuivat, liinat liehuivat ja sankat kansanjoukot huusivat hyvästiä nuorelle kuningasparille.